

1

2

BATI ANADOLU'DA SON ARAŞTIRMALAR AHHİYAVA SORUNU

YUSUF BOYSAL

“Batı Anadolu’da Son Araştırmalar” başlığı altında batı Anadolu için önemli bulduğumuz iki konuyu ele almak istiyoruz. Bunlardan birisi burada ele alacağımız Ahhiyava sorunu, diğeri de başka bir yazımızda üzerinde duracağımız “Karanlık safha”dır. Şimdi karanlık safhanın anlam ve süresini kısaca belirtelim, sonra da esas konuya, burada üzerinde duracağımız konuya geçelim.

Yaklaşık olarak M.Ö. 1400 yıllarında Knossos’un tahrip edilmesiyle Minos uygarlığının yerini Miken uygarlığı almış ve böylece Ege bölgesinde büyük bir genişleme göstermiştir. Ayrıca bu uygarlık doğu Akdeniz bölgesini de etkisi altına almıştır. Ancak M.Ö. 1200 yıllarında veya biraz sonra Dorların Pelopenez’de gözükmeleri durumu değiştirmiş, Mikenai, Argos ve Trins gibi önemli şehirler yeni müstevlilerin ellerine geçmiş ve böylece Miken uygarlığı, özellikle Miken sanatı önemini kaybetmiştir. Böylece Kıt’a Yunanistan ve Adalarda karanlık diyebileceğimiz oldukça sönük geçen bir safha başlamıştır. Bunun esas nedeni Dorların yüksek bir kültürü beraberlerinde getirmemiş olmalarıdır.

Dorların gözükmesiyle Miken sanatı birdenbire ortadan kalkmamış, gerilemeye, değişmeye yüz tutmuş bir şekilde Submiken safha içinde devam etmiştir. Esas değişiklik Protogeometrik safhayla birlikte başlamış ve bu değişiklikten dolayı da safha bu adı almıştır. Ancak değişiklik ve gelişme başlangıçta ağır olmuştur. Eldeki belgelere göre safhanın sosyal yapısı ve kültürü hakkında çok az bilgiye sahip olunmaktadır. Bunun için M.Ö. 10. ve 9. yüzyıllar sönük geçmiş sayılmakta, ancak M.Ö. 8. yüzyıldan itibaren gittikçe gelişen Grek uygarlığının açık belirtileri görünmeye başlamaktadır. Örneğin sanat eserleri, özellikle vazolar üzerinde görülen tasvirler gibi çeşitli belgeler bu yüzyıldan itibaren zamanın kültürüyle, yaşantısıyla ilgili yararlı bilgileri tekrar vermeye başlamıştır. Burada tekrar sözcüğünü özellikle kullanmamızın nedeni Minos ve Miken uygarlıklarında da sanatçılar yaklaşık olarak bu yeteneğe sahiptirler. Şu halde bir tarafta Homeros’un destanlarında tasvir ettiği ve bunu teyiden kazılarda ortaya çıkan saraylarla yüksek sanat özelliği taşıyan yapıtlara sahne olan, aynı zamanda linier A ve B adı verilen yazının kul-

lanıldığı yüzyıllar, diğer tarafta her yönüyle çok iyi bilinen Grek uygarlığı ve bu ikisi arasında sönük geçtiği anlaşılan, bu yüzden de bazı bilginler tarafından karanlık devir olarak nitelenen bir safha.

Durum batı Anadolu'da da genellikle böyledir. Ancak batı Anadolu, özellikle sahil bölgesi İon uygarlığının doğusuna kadar bütün bölgeyi kapsayan yüksek düzeyde bir kültür ve sanata sahne olamamıştır. Batı Anadolu'nun iç kısmı Hititlerin yıkılmasına kadar çoğu zaman bunların vasalları olan kiralıklar halinde, sahil kısmı ise ele geçen maddi belgelere göre kültür ve sanat bakımından daha çok Batının etkisi altında kalmış olarak gözükmektedir. Daha genel olarak ifade etmek istersek batı Anadolu M.Ö. II. binin ikinci yarısında iki büyük uygarlığın etkisi altında kalmış ve bizzat kendisi bunlar düzeyinde bir şeyler ortaya koyamamıştır. Ancak Troya, tahribinden (VIIa) önce kültür ve sanat bakımından oldukça yüksek bir düzeye ulaşmış, fakat askerlik, siyaset ve ticaret alanlarında batı Anadolu üzerinde bir hegemonya kuramamış, bir birlik meydana getirememiştir. Sadece Priamos'un gençliğinde Friglerle birlikte Amazonlara karşı Sakarya dolaylarında savaşmış olduğu bildirilmektedir ki bunu başka bir kavimle birlikte bölgenin savunulması şeklinde yapılmış bir savaş olarak değerlendirmek mümkündür¹. Diğer taraftan Hitit kiralıklarından IV. Tudhaliya'ya ait kronikte geçen Taruisa gerçekten Troya şehri ise o zaman Troya'nın Assuva ülkesine ya da birliğine dahil bir şehir, küçük bir kiralık olması gerekir. Ayrıca Troya şehrini, bugünkü kalıntılarına göre de küçük bir müstahkem şehir olarak nitelendirmek mümkündür. Bu nedendir ki Troya Akalara karşı çok iyi bir savunma yapmıştır.

Troya'nın dışında Arzava, Lykka, Assuva ve Ahhiyava gibi batı Anadolu'ya yerleştirilmek istenen ya da batı Anadolu ile ilgisi bulunan ülkelerin mevcudiyetlerini Hitit kaynaklarından öğreniyor ve haklarında da bazı bilgiler ediniyoruz. Bunlardan Hitit kaynaklarında adı sık sık geçen ve Hititleri batı tarafta en çok uğraştıran Arzava bugüne kadar güney, batı ve güney-batı Anadolu'da olmak üzere çeşitli yerlerde aranmıştır². Arzava bazan çeşitli şehirleri içine alan geniş bir ülke ve birlik şeklinde, bazan da küçük bir kiralık şeklinde gözükmektedir. Yine Arzava bazan Hititlerin sınırları içinde vasal bir kiralıktır. bazan da bağımsız olmak için uğraşmaktadır³.

¹ Garstang-Gurney, s. 107.

² Arzavayı güney-batı Anadolu'da arayanlar: H. Th. Bossert, *Asia*, s. 29. A. Goetze, *Kleinasiensien* (1957), s. 179. Kinal, *Arzava*, s. 12 v.d. Batı Anadolu'da arayanlar: O.R. Gurney, *The Hittites*, s. 16. Garstang-Gurney, 83 v.d.

³ O.R. Gurney, *The Hittites*, s. 15. Kinal *Arzava*, s. 42. Garstang-Gurney, s. 82.

Hitit yazılı vesikalarında Lykka memleketleri olarak geçen bugünkü Likya olması ihtimali üzerinde durulan ülkenin bazan Hitit ülkesinden sayıldığı, bazan da bağımsız veya hiç olmazsa bir kısmının bağımsız olduğu anlaşılmaktadır⁴. Lykka ismi ayrıca Deniz kavmiyle ilgili olarak Mısır kaynaklarında da geçmektedir⁵.

Sırası gelmişken bir cümle halinde Karya'ya da değinmek isteriz. Hitit metinlerinde geçen Karkışa'nın Karya'ya benzerliği üzerinde durmak isteyenler varsa da Garstang ve Gurney'in, Assuva konfederasyonunda geçen Karkışa'nın Karya olması ihtimali üzerinde durmadıklarını görüyoruz⁶.

Bossert Assuva ülkesini daha sonraki Asia ile bir tutmakta, Hatti, Kızıvatna ve Ahhiyava yanında dördüncü bir ülke olarak saymakta ve daha sonraki Lidya ülkesine tekabül ettiğini kabul etmektedir⁷. Garstang ve Gurney de bu görüşü genellikle benimserler ve bu ülkeyi batı Anadolu içinde biraz daha kuzeye doğru kaydırmak isterler⁸. Adı geçen bilgilerin bu görüşlerinin nedeni Hitit kralı IV. Tudhaliya'ya ait bir kronikte Assuva ülkesine ya da Assuva birliğine dahil sayılan şehirler arasında Taruisa'nın sonuncu olarak gözükmemesidir⁹. Bilindiği üzere bazı bilgiler Taruisa'nın Troya olma ihtimaline dikkati çekmek isterler. Hitit metinlerinde bir de Wilusia geçmektedir ki bunun da İlios olması ihtimali üzerinde duranlar vardır¹⁰. Wilusa kralı Alaksandus'un Hitit kralı Muvattali ile bir anlaşması vardır ve bu nedenle dikkati çekmektedir¹¹.

Şimdi bizim için ayrı bir önem taşıyan Ahhiyava'ya gelmiş bulunuyoruz. Hitit metinlerinde Ahhiyava şeklinde geçen ülke şimdiye kadar çok değişik yerlerde aranmıştır. Bunlar arasında eski bir görüş olan P. Kretschmer ve F. Sommer'in Ahhiyava'yı Anadolu'nun Akdeniz sahillerine yerleştirilmesi şeklindeki teklifleri artık önemini kaybetmiş bulunmaktadır¹². Ancak son bilginin, Miken uygarlığının sabibi olarak bilinen Akalarla, Hitit metinlerinde geçen Ahhiyava arasında bir ayrılık kabul etmesi bugün için de dikkati çeken bir

⁴ H. Th. Bossert, *Asia*, s. 29. A. Goetze, *Kleinasien*, s. 180-181.

Kınal, *Arzava*, s. 16.

⁵ K. Bittel, *Grundzüge*, s. 73.

⁶ Garstang-Gurney, s. 108.

⁷ H. Th. Bossert, *Asia*, s. 1 v.d.

⁸ O.R. Gurney, *The Hittites*, s. 38. Garstang-Gurney, s. 107.

⁹ Garstang-Gurney, s. 105.

¹⁰ Garstang-Gurney, s. 105, 106.

¹¹ O.R. Gurney, *The Hittites*, s. 57.

¹² Glotta 13 (1924), s. 212 v.d. Sommer, s. 376 v.d.

husustur¹³. Götze ise Ahhiyava'yı kuzey-batı Anadolu'ya yerleştirmek istemiştir¹⁴. Bossert Ahhiyava'nın Lykka'nın kuzeyinde ve iç kısmında Arzava ile hemhudut olması gibi özelliklerine dikkati çekerek bu ülkeyi bildiğimiz İonya'ya yerleştirmiştir. Adı geçen bilgin ayrıca Ahhiyava'yı Akaların Küçük Asya'daki yerlerinin adı olarak kabul etmiş ve yukarıda vermiş olduğumuz Götze'nin teklifine de karşı çıkmıştır¹⁵. K. Bittel'in 1945 yılında o günkü arkeolojik buluntuları dikkate alarak yapmış olduğu teklifi, bugünkü buluntular daha da kuvvetlendirmiş bulunmaktadır. Adı geçen bilgin Ahhiyava için güney İonya ve Karya'yı, ön kısımdaki adalara da dikkati çekerek isabetli bir şekilde teklif etmiştir¹⁶.

Ahhiyava'yı dışarda, deniz aşırı bir ülke olarak arayanlardan E. Forrer ve Schachermeier, doğrudan doğruya Miken devrindeki Yunanistan'ı teklif etmişlerdir. O. R. Gurney de dikkati Anadolu'nun dışına, adalara özellikle Girit üzerine çekmiştir¹⁸. Hrozny¹⁹ ve daha sonra O'nu destekleyen Caratelli'nin²⁰ görüşleri ise Ahhiyava'nın Rodos olabileceği şeklindedir. Bu görüş git-tikçe taraftar toplamaktadır²¹.

Friglerin boğazları geçişi Troya'nın tahribinden ister önce, ister sonra olsun Anadolu'daki kalıntıları daha sonraki yüzyıllardan itibaren izlenebilmektedir²². Bu kavmin Anadolu'da yerleşme yoğunluğu buluntulara göre orta Anadolu'nun batı kesiminde olmasına rağmen batı Anadolu kıyılarını hiç bir zaman etkisi altına alamamış ve bu konuda Hititler kadar varlık gösterememişlerdir. Ayrıca, Asur kaynaklarında geçen Muşkililer bazı bilginlerce Frigler kabul edilmek istendiğine göre, o zaman Frigler batıdan çok doğuyla ilgilenmişler demektir. Ancak daha sonra kült ve özellikle sanat yönlerinden batıyla ilgileri artmıştır. Hitit metinlerinde Batı Anadolu ile ilgili çeşitli bilgiler bulmamıza rağmen, ne Frigler hakkında, ne de Troya savaşıyla ilgili herhangi bir ize raslanmamaktadır.

¹³ Sommer, s. 378.

¹⁴ A. Goetze, Kleinasien, s. 183.

¹⁵ H. Th. Bossert, Asia, s. 28. E. Akurgal, Phrygische Kunst, s. 117.

¹⁶ K. Bittel, Grundzüge, s. 70.

¹⁷ MDOG 63 (1924), s. 1-22. Schachermeier, Hethiter und Achäer, s. 169.

¹⁸ O.R. Gurney, The Hittites, s. 55 v.d.

¹⁹ Hrozny, Hethiter und Griechen, AO I (1929), s. 73 v.d.

²⁰ Caratelli, JKF I (1950-51), s. 158-161 ve a.n. 9.

²¹ Page, History and the Homeric Iliad, s. 15. Y. Boysal, Belleten, XXXI-121 (1967), s. 76; Anadolu, XI (1967) s. 25 v.d.

²² E. Akurgal, Phrygische Kunst, s. 114-115.

M.Ö. II. binin son çeyreğinde Kıt'a Yunanistan'ı, Ege bölgesini ve Anadolu'yu kültür ve sanat yönlerinden büyük ölçüde etkileyen çok önemli tarihsel ve siyasal olaylar meydana gelmiştir. Yaklaşık olarak M.Ö. 1200 yıllarında cereyan ettiği anlaşılan Troya savaşı bu olayların ilki ve başlangıcı olarak gözükmektedir. On yıl devam ettiği bildirilen çetin savaşlardan sonra Akalar, Troyahlara ancak galip gelebilmişlerdir. Ülkelerinden uzak ve uzun süre yaşayan Akalar zayıf düştiklerinden, bir süre sonra kuzeyden gelen Dorlara karşı koyamamışlardır. Başta Miken ve Argos gibi önemli aynı zamanda müstahkem olan şehirler tahrip ve yangınlardan sonra müstevlilerin ellerine geçmiştir. Bu istilâ hareketi daha da devam ederek zamanla adalara ve batı Anadolu Kıyılarına kadar uzamıştır. Bunun sonucu olarak, Kıt'a Yunanistan ve Ege bölgesinde yaygın bir şekilde görülen parlak Miken uygarlığı, özellikle Miken sanatı önemini kaybetmiş ve arkeolojide Submiken denilen yeni bir safha başlamıştır. Ancak bu değişiklik, aşağıda da değinileceği gibi Miken sanatının tamamen ortadan kalkması ve bunun yerini hemen yeni bir sanatın alması şeklinde olmamıştır.

M.Ö. 1200 yıllarında veya az sonra Hitit İmparatorluğu yıkılmıştır²³. Böylece, varlıklarını yazılar ve arkeolojik belgelere göre yaklaşık olarak M.Ö. 20. yüzyıla kadar izleyebildiğimiz ve Anadolu'da ilk siyasal birliği kuran, Önyasya'da her alanda önemli roller oynayan Hititler artık bundan böyle siyaset ve askerlik alanlarında büyük bir kuvvet olarak gözükmemektedirler.

Yaklaşık olarak M.Ö. 2000 yıllarında Mısır sahillerinde gözüken ve deniz kavimleri, deniz insanları şeklinde adlandırılan müstevlilerin doğu Akdeniz kıyılarında yapmış oldukları tahribat da bu karışık zamana raslamaktadır. Nihayet Friglerin, gelen yeni dalgalarla birlikte Anadolu içinde yerlerini değiştirmeleri, genişlemeleri de bu zamana raslamış olabilir. Bunun açık belgesi, Friglere ait kalıntıların Hitit şehirlerinde, Hitit tabakaları üstünde yer almalarıdır²⁴. Bu duruma göre Hititleri normal olarak Friglerin yıkılmış olmaları gerekirse de, gerçekten durum böyle midir, yoksa Frigler bu eski iskan yerlerine daha sonra mı gelerek yerleşmişlerdir ve nihayet Hititlerin yıkılmalarının gerçek nedeni nedir? Bunlar bugüne kadar çözümlenmemiş sorunlardır.

Buraya kadar kısaca açıklamasını yapmaya çalıştığımız tüm olaylarla ilgili olabilecek bazı izler Troya katlarında görülmektedir. Ayrıca tüm bu olay-

²³ M.J. Mellink, *Anatolia: Old and new Perspectives* (reprinted from proceeding of the American philosophical, vol. 110, no. 2, 1966) s. 126.

²⁴ Gordion'da da Frig yerleşmesi altında Hitit katına raslanmıştır. *AJA* 70 (1966), s. 148.

²⁵ K. Bittel, *Kleinasiatische Studien*, s. 5.

ları ve değişiklikleri Ege Muhacereti şeklinde geniş anlamı olan bir deyim altında toplamak da mümkündür. Çünkü bu dalgalanmanın ilk etkileri Ege bölgesinde görülmüş ve bir süre devam etmiştir.

Son on yıl içinde Güney İonya ve Karya bölgelerinde yapılan kazılar bu safhayla ilgili bazı hususların açıklığa kavuşması bakımından yararlı olmuştur. Bodrum yarımadasında son yıllarda yapılan araştırmaları, ele geçen buluntuları, yukarda üzerinde durduğumuz olaylarla yakından ilgili buluyoruz. Geç Miken'in yaklaşık olarak bütün safhalarını kapsayan Müskebi nekropol buluntuları doğrudan doğruya yakında bulunan bir Miken yerleşmesinin belgeleridir. Burada dört yıl devam etmiş olan çalışmalarımızda nekropol alanının hemen hemen tamamı araştırılmış ve açılan 50 kadar mezarda Miken özelliği dışında izah edilebilecek herhangi bir kaba ve diğer buluntuya raslanmamıştır. Ayrıca mezarlar da şekil bakımından Miken mezarlarının özelliklerini gösterirler. Oldukça sert toprağı olan nekropol alanının genellikle hafif meyilli yüzeylerinde açılan küçük odalar ve bunların önünde dromos diyebileceğimiz, üzeri açık koridor şeklindeki çukurla bu mezarlar bilinen, her yerde rastlanan basit mezar şeklinden ayrılarak doğrudan doğruya Miken özelliği gösterirler. Ancak mezar odasının önünde bulunan ve mezarın içine girmeye yardım eden bu dromos şeklindeki çukurlar bazan dikdörtgen, bazan da kare planlı basit çukurlar şeklinde olabilmektedir. Bu tür çukurlara daha çok, az meyilli veya meyil olmayan yerlerde yapılan mezarlarda raslanmaktadır. Müskebi mezarları arasında taştan örülmek suretiyle yapılmış olanlarla, derin olan kuyu mezar şeklindeki diğer tür Miken mezarlarına rastlanmamıştır²⁶. Bu türde olanları başka bir yazımızda üzerinde duracağımız Çömlekçi Submiken mezarlar arasında bulmaktayız.

Milet'de devam eden kazıların son yıllarda yapılan çalışmaları, daha önce tesbit edilmiş olan II. bin iskan durumunun açıklığa kavuşması bakımından çok yararlı olmuştur. Bu çalışmalarla II. bin yerleşme sahasında, iskan yerini çeviren bir şehir duvarı açığa çıkarılmıştır. Milet yarımadasının güney kısmında yer alan bu küçük iskan yeri, tiyatronun bulunduğu körfezin yaklaşık olarak güneyine isabet etmektedir. Şehrin başlangıcının M.Ö. 16. ve 17. yüzyıllara kadar gittiği ve ilkin Gritliler tarafından bir ticaret şehri olarak kurulduğu, sonra M.Ö. 13. yüzyılda yapıldığı anlaşılan şehir surunda gösterdiği gibi bir Miken-Aka şehri olduğu genel olarak kabul edilmektedir²⁷. Ayrıca Milet'de Miken safhasının sadece bu yere inhisar etmediği başka yerlerde ele geçen buluntulardan anlaşılmaktadır.

²⁶ Y. Boysal, Anadolu, XI (1967), s. 1 v.d.

²⁷ Cook-Blackman, s. 44 v.d.

Yasos'da Milet ve Müskebi'deki Miken buluntularına paralel bir durum göstermektedir. J. M. Cook ve D. J. Blackman'ın son beş yıllık batı Anadolu arkeolojisinin durumunu açıklayan yazılarından öğrendiğimize göre Yasos'da LHIIIa ve LMI-II ve Orta Minos safhaları saptanmış ve malzemenin bir kısmının import, bir kısmının da imitasyon olduğu kabul edilmiştir²⁸. Bunlardan Yasos'da önemli bir Miken katının bulunduğu anlaşılmaktadır.

Yukarda kısaca belirttiğimiz Miken nekropol ve yerleşmeleri batı Anadolunun kıyı kısmında Dor göçlerinden önce meskun yerlerin mevcut olduğunu göstermiştir. Esasen Batı Anadolu'nun bu safhalarda meskun olduğu yukarda üzerinde durduğumuz Hitit metinlerinden de kesin olarak anlaşılmaktaydı. Şimdi, yazılı belgelerle arkeolojik belgelerin birbirini teyit etmeleri üzerine Assuva, özellikle Ahhiyava'nın üzerinde tekrar kısaca durmak istiyoruz. Assuva'nın batı Anadolu'da Lidya ülkesi içinde Asia adı verilen yerde arandığı üzerinde durmuştuk. Daha çok Hitit metinleri göz önünde tutularak yapılan bu tekliflerin arkeolojik belgelere göre de uygun düştüğü görülmektedir. Şöyle ki: Hitit yazılı belgelerine göre Hititlerin Assuva ile ilgileri olmuştur. IV. Tudhaliya, Assuva memleketi Kırılma karşı zafer kazanmıştır²⁹. Diğer taraftan Akalar'm Assuva ile ilgilendiklerine dair Hitit metinlerinde herhangi bir iz ve imaya rastlanmamıştır. Bizim şimdi, arkeolojik belgeleri bu duruma uyan şehir ve bölgeyi aramamız gerekiyor.

Manisa civarındaki Kybele ve Karabel gibi Hitit özelliği taşıyan kabartmalardan başka Bayraklı kazıları da bölgenin eski iskanı bakımından yararlı olmuştur. 1948-1951 yılları arasında dört mevsim halinde yürütülen Türk-İngiliz ortak kazılarında ortaya çıkan II. bin seramiğinin Hitit seramiğine bazı benzerlikler gösterdiği E. Akurgal tarafından kabul edilmektedir³⁰. Bu durum Hitit kiralığı zamanında Bayraklı'da her zaman bir iskanın mevcut olduğunu göstermekte ve bazı ilişkilere de işaret etmektedir. Diğer taraftan daha önemli olan nokta Bayraklı'da bugüne kadar yapılan çalışmalarda Minos ve Miken kültürleriyle yakın ilişkisinin bulunduğunu gösteren belgeler ele geçmemiştir³¹. Başka bir deyimle, yukarda üzerinde durduğumuz Milet, Yasos ve Müskebi'de olduğu gibi doğrudan doğruya o günkü batı kültürlerine bağlı bir iskan yeri bulunamamıştır. Bu durum, dolayısıyla Bayraklı'nın doğuyla bir dereceye kadar ilişkisinin bulunduğunu göstermektedir. Burada böyle bir ilişkiden söz

²⁸ Cook-Blackman, s. 46 v.d.

²⁹ Garstang-Gurney, s. 105.

³⁰ E. Akurgal, Bayraklı, s. 6.

³¹ Bayraklı'da ele geçen bir iki küçük parçanın önemli bir ilişkiye işaret ettiği kamsında değiliz.

açınca hemen şu açıklamayı yapmak gerekmektedir. Hitit metinlerine göre batı Anadolu'nun iç kısımlarında en azından Hititlerin vasal kırıalları bulunduğu halde, buluntular bu durumu gerektiği kadar doğrulayıcı benzerlikler göstermemektedir. Bunun nedenini belki şu iki hususta aramak gerekir. Hititler batı Anadolu'ya geldiklerinde, başka deyinle Hitit kırıalları batı Anadolu'ya seferler yaptıklarında vergi ve vasallık işlerini ayarlıyorlar ve sonra dönüyorlar. Batı taraftan, Yunanistan ve Adalardan gelenler ise, ya göç eder şeklinde gelmişler, ya da ticaretle girmişlerdir. İşte bir yerde Hitit eserinin, Hititlerle ilgili kalıntının az, diğer yerde Miken eserinin, Mikenlerle ilgili kalıntının fazla bulunmasının nedenini bunun teşkil ettiği kanısındayız. Bu duruma göre Bayraklı'nın Ahhiyava ülkesinde değil, Akalarla münasebeti kuvvetli olmayan bir yerde, Assuva'da yer alması daha uygun olur. Şimdi Ahhiyava üzerinde durunca konunun daha açıklık kazanacağı kanısındayız.

Ahhiyava'nın yerinin lokalize edilmesi, Hitit metinlerinde geçen batı Anadolu ile ilgili diğer ülke ve kırıallıklara nazaran daha da güç gözükmektedir. Bundan dolayı da yukarda görüldüğü gibi çeşitli ve birbirinden farklı yerlerde aranmıştır. Hitit metinlerine göre Ahhiyava'nın, batı Anadolu'da bulunduğu anlaşılan Milavanda şehri ile yakından ilgisi vardır. Hitit kırıal ile arası açılan Piyama-radus önce Milavanda'ya geliyor, sonra da gemi ile Ahhiyava kırıallığına sığınıyor. Milavanda bir ara Ahhiyava'nın nüfuzu altında³², bir ara da Hititlerin vasal bir şehri gibi gözüküyor³³. Böylece A. Götze'nin dediği gibi Milavanda Hititlerle Ahhiyava arasında ihtilâf konusu olan bir şehirdir³⁴. Bu konuda sonuç olarak, Hitit yazılı belgelerine göre Milavanda'nın Ahhiyava'ya yakın ilgisi bulunan tek şehir olduğunu söylemek mümkündür.

Buraya kadar gerek metinlerle gerek arkeolojik belgelerle ilgili olarak yapmış olduğumuz açıklamaları bir sonuca bağlamak istersek, güney İonya ve Karya sahil şeridinde bir Miken yerleşmesini kabul etmek gerekmektedir. Durum böyle olunca sıra bunun değerlendirilmesine gelmektedir. Burası Hititler tarafından Ahhiyava denilen yer mi oluyor? Yoksa burası Kıt'a Yunanistandaki Akalara mı ait oluyor? Ve nihayet Adlarla birlikte izah edilmesi gerekli bir durum mu ortaya çıkıyor? Bugün için bunlar arasında kolayca bir tercih yapmak güçtür. Buna rağmen sonuncu ihtimal üzerinde durmak istiyoruz.

Hitit metinlerinden anlaşıldığına göre Ahhiyava denizden kolayca gidi-

³² Sommer, s. 362, O.R. Gurney, *The Hittites*, s. 48, 53.

³³ O.R. Gurney, *The Hittites*, s. 50, 53.

³⁴ A. Goetze, *Kleinasien*, s. 183.

lip gelinen bir yerdir. Çünkü Apassas'dan ve Milavanda'dan gidilmekte ve dönülmektedir. Piyama-radius Milavanda'ya oradan da Ahhiyava'ya sığınıyor³⁵. Hitit kralı batı Anadolu taraflarında seferde iken Ahhiyava kralı adamını göndererek, Piyama-radius'un elinde olduğunu bildiriyor. Piyama-inarus Ahhiyava kralına iltica ediyor, Hitit kralı Murşil adamlarını gemi ile göndererek prensi geri istiyor ve Ahhiyava kralı da iade ediyor³⁶. Başka bir metinde Ahhiyava kralının Hitit kralına hediyeler gönderdiğinden bahsediliyor³⁷. Bütün bunlar bizde Ahhiyava ülkesinin ve merkezinin Anadolu sahillerinden fazla uzakta bulunmadığı kanısını uyandırıyor.

Hitit metinlerinde geçen şu hususlar Ahhiyava'nın büyüklüğü ve kuvveti hakkında bir fikir vermektedir. Ahhiyava kralı kendisine iltica eden bir kimseyi Hitit kralına geri veriyor. Hitit kralına hediyeler gönderiyor. IV. Tudhaliya ile Amuru kralı arasında yapılan anlaşmada Hitit kralı Mısır, Babil, Asur ve Ahhiyava kralarının eşit olduğunu söylüyor³⁸. Fakat her nedense Ahhiyava kralının üzeri çizilmiştir. Bunun gerçek nedenini bilmek güç olmakla birlikte, bir ihtimal olarak Ahhiyava'nın diğer ülkelerle eşit kuvvet ve büyüklükte olmadığı aklı gelebilir. Hitit metinlerinde Ahhiyava'nın Lukka ve Seha nehri memleketlerinden feragat ettiği geçmektedir ki, buradan Ahhiyava'nın bu ülkeler üzerinde emeller beslediği anlaşılmakta ve böylece Ahhiyava'nın bu ülkelere yakın olma ihtimali ortaya çıkmaktadır³⁹. Yine Hitit metinlerinden öğrendiğimize göre Ahhiyava'nın ilişkileri Lukka, Arzava, Alaşiya ve Amurru sonra da en yoğun şekilde Milavanda ile olmuştur. Ayrıca Ahhiyava'nın Madduvataş'la birlikte Alaşiya'ya hücum ettiğini öğreniyoruz⁴⁰. Bütün bunların, Ahhiyava'nın nerede aranması gerektiğinde yardımcı oldukları kanısındayız. Ayrıca buluntular da bu hususta bize yardımcı olmaktadır. Anadolu'nun Akdeniz kıyılarında Ahhiyava ile ilgili yerler aramak bugünkü buluntulara göre biraz güçtür. Likya ve Pamphilya bölgesinin Ahhiyava ile ilişkisinin bulunduğunu gösteren belgelere bugüne kadar rastlanmamıştır. KLIKya bölgesinde ele geçen Miken buluntularının ise sadece ticari ilişkileri gösterdiği kanısındayız. Bilindiği üzere bu bölgenin Hitit metinlerinde geçen Kızivatna olması muhtemeldir. Bu bakımdan hiç olmazsa bugün için Akdeniz sahillerinde bir Ahhiyava yerleşmesinden bahsetmek mümkün değildir.

³⁵ Garstang-Gurney, s. 75.

³⁶ Garstang-Gurney, s. 75.

³⁷ Garstang-Gurney, s. 88.

³⁸ O.R. Gurney, *The Hittites*, s. 50.

³⁹ O.R. Gurney, *The Hittites*, s. 50.

⁴⁰ O.R. Gurney, *The Hittites*, s. 51.

Eolya'nın Ahhiyava ile arasında kuvvetli bir ilişki bulunduğuna dair belgeler ele geçmiş değildir⁴¹. Bu duruma yukarda Assuva dolayısıyla da değinmiştik. Bu bölgede iskânla ilgili olan Miken buluntularına sadece Troya'da rastlanmıştır. Fakat bu buluntular Troyahlarla Akalar arasında sadece kültürel, özellikle ticari ilişkileri göstermektedir.

Bu duruma göre geriye İonya ve Karya bölgeleri kalmaktadır. Güney İonya ve Karya'nın buluntu durumunu yukarda etraflı bir şekilde görmüştük. Şimdi burada bir iki noktaya daha dikkati çekmek isteriz. Milet'de hem Miken, hem de Minos buluntuları ortaya çıkmıştır. Müskebi Miken nekropol buluntuları ise Rodos adası buluntularıyla bir bütünlük gösterir. Ancak biz Müskebi buluntularının birinci sınıf özelliği taşıyanlarının diğerleri gibi yerli yapım mahsulü mü, yoksa Rodos veya diğer Adalardan mı ithal edildikleri hususunda henüz bir karara varmış değiliz. Bu durumun açıklığa kavuşmasında nekropolün ait olduğu şehrin bulunmamasının etkisi vardır.

Bu konuda sonuç olarak şunu teklif etmek isteriz. Güney İonya ve Karya güney-batı Anadolu'nun ön kısmındaki Adalarla kültür ve sanat yönünden bir mütalaa edilmelidir. Ayrıca biz bu yüzyıllarda Rodos'un daha önemli rol oynadığı kanısındayız. Ahhiyava'nın Hititlerle olan, doğu Akdeniz ile olan ve nihayet batı Anadolu ile olan ilişkileri bakımından bu kiralığın yeri konusunda Rodos'un ilk planda akla gelmesi gerekir. Şu halde Hititlerin Ahhiyava diye adlandırdıkları ülke Rodos olmalı ve bu kiralığa Adalar, aynı zamanda güney İonya ve Karya sahillerindeki şehirler de dahil olmalıdır. Bizim bu görüşümüz aslında yukarda değindiğimiz Hrozny, K. Bittel, Caratelli ve Page'in tekliflerinin, son buluntular karşısmda yeni bir tekrarı, daha doğrusu bir paraleli olmaktadır.

Özel Kısaltmalar

Bittel, Grundzüge.	K. Bittel, Grundzüge der Vor- und Frühgeschichte Kleinasiens. 2. baskı, Tübingen 1950.
Cook-Blackman.	J.M. Cook and D.J. Blackman, Archaeological Reports for 1970-71 (Archaeology in Western Asia Minor, 1965-70).
Garstang-Gurney.	J. Garstang and O.R. Gurney, The Geography of the Hittite Empire, London 1959.
Kınal, Arzava.	Fürüzan Kınal, Arzava Memleketlerinin Mevkii ve Tarihi, Ankara, 1953.
Sommer.	F. Sommer, Die Ahhijava-Urkunden, Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften philosophisch-historisch Abteilung, yeni baskı. 6 (1953).

⁴¹ O.R. Gurney, The Hittites, s. 52.

BAZI MEKTUPLARIN DA IŞIĞI ALTINDA ASARHADDON'UN DİN POLİTİKASI

KADRİYE YALVAÇ

Asur devleti, Sargonitler devrinin önemli bir kralı olan Asarhaddon zamanında (681-669) en kudretli çağını yaşamıştır. Memleket kısa süre içinde yapılan bir çok askeri harekât nedeniyle¹, sürekli olarak hareket halinde kalmış, zamanında Filistin ve Finike'de bir kaçı dışında, bütün limanlar Asur memleketine bağlanmış ve vergi ile yükümlü kılınmışlardır². Kuzey Suriye'de Şam, Sam'al, Que Asur'un birer eyaleti haline gelmişlerdir. Babasının çizdiği hudutlar içinde kaybettiği tek yer Milid (Malatya) olmuştur. Güneyde Filistin'de, Moab ve Edom³, Mısır ile Asur memleketi arasında tampon birer devlet halinde kalmışlardır.

Önemli siyasi ve askeri bu olaylar arasında, Asarhaddon'un tahta geçmez geçmez hemen Babil'i yeniden inşa ettiğini görmekteyiz⁴, Bu maksatla derhal faaliyete geçmiştir. Öyle anlaşılıyor ki bu istek, babası Sanherib'in yıkıp yaktığı Babil şehrindeki tahribatın izlerini⁵ gidermek istemesinden doğmuştur.

¹ Mısır (III R, 34, 8 ve Pr. B V, 55) ve Arabistan'a karşı girilen (V S I, Nr. 78 Ay. 38 v.d. ile Pr.B V, 57) macera seferlerinin yanında Kimmer, Milid ve Tabal'a karşı yapılan (KAH I. 75, 1) ve propaganda düşüncesi ile girilen (Kirbit Seferi gibi) seferleri bilinmektedir. Esasen vesikaların bolluğuna rağmen, kendinden önce ve kendinden sonraki kralalarda mevcut olan, seferleri sıralama âdeti kitâbelerinde yoktur. Yalnız ikinci sefer olarak Sidon ile onuncu seferi olan Mısır (ikincisi) anılmaktadır.

² K. 3500 No.lu metin (R A XXVI, 190, 15 ve AfO VIII, 30).

³ C. Thompson, The Prism of Ésarhaddon and Ashurbampal, London, 1931, V 55-72'de bunlardan Hatti kırılları olarak bahsedilir: ^mka-uş-gar-ri şar ^{a1}U-du-me ^mMu-sur-ri şar ^{a1}Ma'-ab . . . napharu XXII şarrâm mât hat-ti (= Edom kralı Kausgabri, Ma'ab kralı Musurri . . . hepsi XXII (tane olan) Hatti memleketi kırılları . . .)

⁴ Babil'in restorasyonunu anlatan metinler için bak: Siyah taş I R, 49: C T XXXIV 1-2; K. 192 (Bunların hepsini Borger, Die Inschriften Asarhaddons Königs von Assyrien, Graz, 1956 § 11'de toplamıştır. Metinlerin hepsi mu-sag-nam-lugal (Akk. = reş-şarrütü = krallığın başı) de yazılmışlardır.

⁵ Bk. Bawian kitabesi: OIP II, 83 st. 50-54 ve s. 137 st. 38-43; Borger, aynı eser s. 14 Episode (: olay) 8da Babil şehrinin tahrib edilmesinden dolayı üzgün olan tanrıların hali şöyle anlatılır: ilâni iştârâtı a-şib lib-bi-šu iş-şu-rîş ip-par-şu-ma e-lu-ú şa-ma-meş (: Babil'de oturan tanrı ve tanrıçalar kuşlar gibi uçup göğe yükseldiler). Aynı eser 14 E: É-sag-ila u Bâbil^{ki} na-mu-ta il-li-ku-ma e-mu-u gi-şub-be--eş (: Ésagila mabedi ve Babil şehri harabe haline geldi, (hiç) iskân edilmemiş yere döndü) ifadesi kullanılmaktadır. K.192'de ise (Borger, § 11-Rez. B) st. 2) [amtu a-ma-] at be-el-ti-şa ul i-şim-me.

3) [nişê a-şib bâbili par-]şi-şi-na ú-maş-şi-ra-ma şa-na-tim-ma ir-ka-ba***